

Seyyahların Kaleminden Kerkük

Yasin Cemal Galata

Dr., Ada Kent Üniversitesi, Gazimağusa/KKTC

ÖZ

Irak Türklerinin en yoğun yaşadığı şehirlerden Kerkük, birçok Türk araştırmacının yetiştiği bir merkez olmuştur. Kerkük'ün yetiştirdiği önemli kültür isimlerinin başında gelen Necat Kevseroğlu'nun yakın zamanda yayınlanan "Seyyahların Kaleminden Kerkük" kitabıyla Irak Türk kültürüne önemli bir katkı da bulunmuştur. Eserleriyle, yazılarıyla, fikirleriyle uzun yıllardan beri Kerkük ve Irak Türk tarihi için çalışan Kevseroğlu son kitabıyla geçmişten günümüze Kerkük ve Irak Türkmeneli bölgesine yolu düşen seyyahların izlenimlerini tek bir eserde bir araya getirmiştir. Eserde Arapça, Türkçe kaynaklardan yararlanılmıştır. 264 sayfadan meydana gelen kitap 2022 yılında Ankara'da Ortadoğu Yayınlarından çıkmıştır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 03.11.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 24.11.2022

Kabul edildi: 24.11.2022

Çevrimiçi yayımlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Kitap İncelemesi

Anahtar Kelimeler: Kerkük, Irak Türkmenleri, Seyyahlar

© 2022 JIETP All rights reserved

Seyyahların Kaleminden Kerkük

Necat KEVSEROĞLU

Ankara: Ortadoğu Yayınları, 2021, 1. Baskı, 264 sayfa, ISBN: 978-605-73814-0-8

Irak Türklerinin en yoğun yaşadığı şehirlerden Kerkük, birçok Türk araştırmacının yetiştiği bir merkez olmuştur. Kerkük'ün yetiştirdiği önemli kültür isimlerinin başında gelen Necat Kevseroğlu'nun yakın zamanda yayınlanan "Seyyahların Kaleminden Kerkük" kitabıyla Irak Türk kültürüne önemli bir katkı da bulunmuştur. Eserleriyle, yazılarıyla, fikirleriyle uzun yıllardan beri Kerkük ve Irak Türk tarihi için çalışan Kevseroğlu son kitabıyla geçmişten günümüze Kerkük ve Irak Türkmeneli bölgesine yolu düşen seyyahların izlenimlerini tek bir eserde bir araya getirmiştir. Eserde Arapça, Türkçe kaynaklardan yararlanılmıştır. 264 sayfadan meydana gelen kitap 2022 yılında Ankara'da Ortadoğu Yayınlarından çıkmıştır.

Necat Kevseroğlu'yla 2012 yılında Kerkük Vakfı'nın Kardeşlik dergisinin 62.sayısı için yapılan mülakat esnasında kendisini şu cümlelerle tanıtmıştır; " Kerkük'te 1949 yılında doğdum ilk, orta, liseyi Kerkük'te bitirdim. Öğretmenler Enstitüsü mezunu oldum sonra Bağdat'ta Okulu tamamladım ve daha sonra Teknoloji üniversitesinden mezun oldum. Kerkük'te Musalla İlköğretim okulunda 25 yıl Fen Öğretmenliği yaptım ve oradan emekli oldum."

Necat Kevseroğlu'nun 1968'ten günümüze kadar birçok kitabı Arapça ve Türkçe olarak farklı şehirlerde yayınlanmıştır. Yazarın eserlerinin baskı yapıldığı yılların geçmişten günümüze sıralaması şu şekildedir; Nasrettin Hoca (Türkçe) Kerkük Cumhuriyet Matbaası, 1968. Temel Sözlük Türkçe - Arapça ITC Matbaası, 2003. Okul şiirleri (Türkçe) Kerkük'te 2003'te 1.Baskı, 2007'de 2.Baskı Bağdat'ta yapılmıştır. Bayat Aşireti Hakkında bir Araştırma (Arapça) 1.Baskı 2004, 2.Baskı 2005, 3. Baskı 2011, 4. Baskı 2015. Kerkük Olayları (1700-1958) (Arapça) Irak Kültür Bakanlığı, 2007. Kerkük Tarihinden Yapraklar (Arapça) Londra Dar el-hikme yayınları 2015. Irak'ta Türk Edebiyat Tarihi, Abbas el-Azzavi (Arapça), hazırlayanlar Necat Kevseroğlu ve Hasan Kevser Kerkük Fuzuli matbaası, 2012. Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu (Türkçe) Kerkük Fuzuli matbaası, 2012. Aynı eser 2016 yılında Hasan

¹ Sorumlu Yazar Adresi: Ada Kent Üniversitesi, Gazimağusa/KKTC
e-mail: yasingalata@adakent.edu.tr

Kevser tarafından Arapçaya çevrilerek İstanbul'da Kerkük Vakfı tarafından Arapça olarak basılmıştır. Ortaokul Öğrenciler İçin Kompozisyon (Türkçe) Kerkük, 2014. Ata Terzibaşı Fuzûlî Hakkında Yazılar (Türkçe) Kerkük Vakfı İstanbul, 2016. Kerkük Eğitim Tarihi (1534-2010) (Arapça) Kerkük, Londra Dar el-hikme yayınları 2016. Ata Terzibaşı Hayatı ve Eserleri (Türkçe), Ankara, 2018. Ata Terzibaşı'nın Kütüphanesinde Olan Yazma Eserler Fihristi (Arapça), Kerkük Fuzuli Matbaası, 2019. Gezginlerin Kalemile Kerkük (Arapça), Londra Dar el-hikme yayınları 2019. Osmanlı Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşında Düşen Irak Şehitleri ve Kut'ul-amara Zaferi (Arapça) Londra Dar el-hikme yayınları 2019. Kerkük'te İlkler 2021'de Aydın Kerkük tarafından Türkçe'ye çevrildi. Irak'taki Türkmen Mimari Eserleri (Arapça), Dar el-hikme yayınları 2021.

Ortadoğu yayınları tarafından 2022 yılında Türkçe yayınlanan eserde yirmi farklı seyyahın farklı zaman dilimlerinde Irak Türkmeneli coğrafyası üzerine değerlendirmeleri yer almaktadır. Seyyahlar bölgenin nüfus yapısını, mimarisini, konuşulan dilini, coğrafi yapısını, kültürel değerlerini kaleme almışlardır. Kitapta Irak Türkmeneli coğrafyasında yer alan Kerkük, Kifri, Tuzhurmatu, Altınköprü şehirleri bahsedilmiştir.

Eserin "Tarih Boyunca Kerkük" bölümünde geçmişten günümüze Kerkük ve dolaylarına egemen olan devletlerden Sümerliler, Büveyhliler, Selçuklular, İlhanlılar, Akkoyunlular, Safeviler, Osmanlı, İngiliz İşgal Dönemi, Irak Cumhuriyet dönemlerinden genel hatlarıyla yer almıştır. Bu bölümde ayrıca 1879'da Kerkük'ün Musul Vilayeti merkezi yapılmasından, İngilizler döneminde Kerkük'ün idari taksimatının Kerkük Livası, Çemçemel, Tuzhurmatu ve Kifri kazalarından oluştuğu, 1968'te Irak idaresinde yaşanan değişiklikler neticesinde şehrin adı Temim olarak değiştirildiği okurlara sunulmuştur.

"Osmanlı yönetiminde Kerkük" bölümünde Osmanlı devletinin Irak coğrafyasının genelinde ve özellikle de Kerkük şehri için yapılan imar faaliyetlerine değinilmiştir. Şehir Osmanlı sicillerinde Mavi yurt olarak anılmıştır. 1894 Musul Salnamesinde Kerkük şehriden ve civar Türk yerleşim yerlerinden detaylıca bahsedilmiştir. Kerkük mahalle, sokak, hamam ve kabir isimlerinden, sulama projelerinden, değirmenleri hakkında bilgiler verilmektedir.

"Seyyahların kaleminden Kerkük" bölümünde yer alan şahsiyetler; Matrukçı Nasuh, Leonhart Rauwolf, Carsten Niebuhr, Domenico Sestini, Guillaume Antoine Oliver, John Jackson, Ebu Talip Han, Jean-Jacques Louis Rousseau, James Silk Buckingham, Claudius James Rich, Münşi El-Bağdadi, James Baillie Fraser, Şihabuddin Mahmud el-Alusi, John Philip Newman, Ely Bannister Soane, Abdul Razza Al-Hassani, Stephen Nemsley Longrigg, Ahmet Hamdi Tanpınar, Taha Bakır, Fuat Sefer ve Aziz Nesin'dir.

Seyyahların Irak Türkleri ve özelde Türkmeneli coğrafyası için aktardıkları önemli bilgiler bulunmaktadır. Lewinkerik Modern Irak'ın Son Dört Yüzyılı adlı eserinde Türkmen yurdu Kerkük hakkındaki görüşleri şu şekildedir; *"Kerkük şehri son iki yüzyılda hiç değişmemiştir. Kerkük'ün her yerinde Türkmenler yaşamaktadır. Türkmen varlığı Kerkük'ün her yerinde köylerinde yollarında kendini göstermektedir. Türkmen kam ile sulanmış bölgelere hakimdirler ve buralarda Türkmence konuşulmaktadır."* Lewinkerik Kerkük şehir merkezinde ve çevre köylerinde Türkmen varlığını ifade etmiştir.

İngiliz James Silk'in 1816 Irak Yolculuğum adlı eserinde Irak Türkmeneli coğrafyasından şu şekilde bahsetmiştir; *"Türk İmparatorluğunun büyük şehirleri arasındaki etapların her birinde özellikle İstanbul ve Bağdat arasındaki güzergahta güvenlik ve huzuru temin için görevlendirilmiş atlı askerler vardır. İstanbul ve Bağdat arasındaki köylerde posta ve kervansaray binaları bulunmaktadır. Türklerin yaşadığı ve gezginlerin uğradıkları köyler o zamandan beri sürekli büyüyor. Bu alanlar Araplar ve Kürtler tarafından sarılmış olsa da Türk tezahürlerinin ve Türk dilinin korunması uzun kervan yolu üzerinde bulunan bu yerlerde son derece önemlidir."* 1816 yılına ait eserde günümüzde Telafer'den Mendeli'ye kadar olan hat üzerinde yaşayan Türk nüfusuna işaret edilmesi Irak'taki Türk varlığının ne kadar köklü olduğunu göstermektedir.

John Philip Newman 1875 Irak seyahatini kaleme aldığı eserde Kerkük için; *"Geniş Kerkük sokaklarında halk kalabalıklarla doluydu. Türkmen kadınlar çarşının dört bir tarafında geziniyordu. Kıyafetleri güzel ve parlak renkliydi, göz kamaştırıyor ve yoldan geçenlerin dikkatini çekiyordu."* İngiliz Binbaşı Ely Bannister 1903

Kerkük gezisinde izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır; *“Kerkük Türkmenleri, meyveleri ve ham petrolüyle meşhurdur. Kerkük tam bir Türkmen kentidir. Türkmen egemenliği burada çok belirgindir. Genç bir Türkmen nüfusa sahiptirler. Gençler postanede, gümrükte ve askeriyede iş buluyorlar.”* Kerkük'teki Türk varlığı şehrin her tarafına yerleşmiş olması seyyahların dikkatini çekmiştir.

Kerkük şehri İngilizler tarafından işgali sonrası idareci olarak atanan Stephen Hemsley Longrigg 1925 yılında Four Centuries of Modern Iraq adlı eserinde bölgedeki Türkmen varlığı ve yerleşim yerlerinden bahsetmiştir; *“Türkmenler, geçmişteki göçlerinden sonra, Telafer ve Musul yolu üzerinde bulunan geniş hat boyunca Büyük Zap'a kadar bölgedeki köylere yayılmışlar ve çoğunluğu Kerkük'ü mesken edinmiştir. Kerkük'ün dili Türkçe'dir ve görevli memurların Türkçe'yi bilmesi gerekir.”* Irak yönetimi tarafından geçmiş dönemlerde Türkmenlere yönelik yapılan asimilasyon ve zorunlu göç politikalarına rağmen Türkmenlerin Irak'ta sahip oldukları coğrafi bölgenin sınırlarının aynı kaldığının ispatını Longrigg tarafından kaleme alınmıştır. Osmanlı egemenliğini Irak'ta sona erdiren İngiltere'nin işgal yönetiminin idarecisinin Kerkük hakkında yazdığı cümleler tarihi değere sahiptir.

Kerkük Erbil arasında önemli bir Türk yerleşim yeri olan Altunköprü'nün meşhur köprüsünden seyyahlar gezi notlarında değinmişlerdir. Fransız Seyyah Antoine Oliver 1794-1796 Irak seyahatinde Altunköprü'den şu şekilde bahsetmiştir; *“Köye tuğla üzerine inşa edilmiş bir köprüden giriyoruz. Çok büyük yüksek kemerli başka bir köprüden dönüyoruz, bu köprüde iki de küçük kemer bulunmaktadır. Nehir suları yağın yağmurları ve eriyen karlar sebebiyle son derece yükselmiş ve sanki Sen Nehri gibi olmuştur.”* İngiliz Seyyah John Jackson'ın 1797 tarihli seyahatinde Altunköprü'de yer alan Türk askeri bölüğünden ve günümüze kadar intikal etmeyen Kalesinden bahsetmiştir; *“Altunköprü büyük ve kalabalık bir şehirdir. Burada büyük bir Türk askeri garnizonu bulunmaktadır. Şehir alınması zor olan zapt edilmez bir kaleye sahiptir. Şimdiye kadar gördüğüm en yüksek köprü olan tek katlı bir taş köprüünün üzerinden nehri geçtikten sonra şehre girdik.”*

Irak'ta Türklerin yaşadığı önemli merkezlerden biri olan Kifri mimarisiyle, kültürüyle gezginlerin dikkatini çekmiştir. Seyyahlar Kifri şehri şu şekilde anlatmışlardır; *“Bölgede yaşayanların dili Türkçe'dir. Türklüğe dair olgular net biçimde fark edilmektedir. Konakladığımız ev Türk mimarisi tarzında yapılmıştır.”* Gezgin James Baillie Fraser; 1834 Bağdat Yolculuğu eserinde Kifri şehirden şu cümlelerle bahsetmiştir; *“Bölgedeki insanların görünümü ve giyim tarzları buranın bir Türk kenti olduğunu göstermektedir. Konakladığımız evin Osmanlı halılarının güzelliği belliydi. Evdeki hizmetçiler Türk'tür.”*

İngiliz gezgin ve arkeologdur Claudius James Rich, 1808-1820 Bağdat'ta Doğu Hindistan Şirketinde çalışmıştır. Irak'a ziyareti esnasında Eski Kifri vadisinde Bayat Türkmenlerinin reisi Karakuş Beyin davetlisi olmuştur. İngiliz gezgin Türkmen aşiret Reisiyle yaşadıklarını şöyle aktarmıştır; *“Doğası gereği parlak, yakışıklı, güzel beyaz sakallı, aşırı zeki ve akıcı dili olan bir zattı. Bana padişahın hediyesi olarak bölgeyi ele geçirdiğini ve bunun için Osmanlı hükümetine vergi ödemediğini söyledi. Ancak gerektiğinde Bağdat Paşasına karşı askerlik hizmetlerini ifa etmekle mükellef olduklarını ifade etti. Bayat Reisi Horasan'daki Büyük Bayat boyunun varlığından haberdardı; ancak ilk kez buraya geliş tarihini söylemedi.”* Ortaçağ'da Anadolu coğrafyasını gezen İbn Batuta'nın tarif ettiği Anadolu Türkmen Beyinin betimlemeleriyle İngiliz gezgin James Rich'in Bayat boyunun reisi Türkmen Beyinin betimlemeleri aynıdır. Türk kültürüne ait izlerin tarih boyunca bozulmadığı seyyahların kaleminden ifade ediliyor.

Türk Edebiyatında önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar I.Dünya Savaşında Kerkük'te ilkökul eğitimini almıştır. Kerkük'te yaşadığı yıllardan kalan izlenimlerini şöyle aktarmıştır; *“Kerkük'te kullanılan Türk lehçesi Azeri lehçesine benzer bir lehçeydi. İstanbul Türkçesi ile Kerkük Türkçesi arasında, yaklaşık elli kelimelik bazı kelimeler dışında hiçbir fark yoktur. Şehir halkı Türk'tür.”*

Aziz Nesin 13-15 Nisan 1976'da Bağdat'ta düzenlenen Asya-Afrika Yazarlar birliği konferansı için Irak'a yapmış olduğu gezide Kerkük'ü de ziyaret etmiştir. Nesin Irak ve Mısır-Dünya Kazan Ben Kepçe adlı esrinde Kerkük anılarını duru ve akıcı bir Türkçe ile aktarmıştır; *“Arabaya bindim ve Kerkük yoluna çıktığımda içimi bir nevi neşe ve aşk kapladı, güzel Türkçem, ana dilimin muhtevası, güzelliği ve mükemmelliği sevgiyi ve mutluluğu yaydı. Güzel Türkçemizin gücüyle, Irak Türkmenlerinin yüzlerce yıldır varlıklarını bugüne kadar sürdürdüklerini görüyoruz. Yoksa ne Irak'ta birbirini takip eden hükümetlerin hoşgörüsünden, ne de bazı ilahiyatçıların hoşgörüsündendir. Türk Devleti'nin Irak Türkmenlerine kültür alanında yaptığı*

yardımlardan kaynaklanmaktadır. Türkmenler milli varlıklarını ve kimliklerini milli dil ve kültürlerinin gücüyle muhafaza etmişlerdir. Kerkük Irak'taki yoğun Türkmen nüfusunun merkezidir. Irak'ta biri Bağdat'ta diğeri Kerkük'te olmak üzere Türkiye'ye ait iki kültür merkezi var. Kerkük'te Türkleri kolayca tanıyabilirsiniz, görünüşleri ve bakımları ile Kürtlerden ve Araplardan farklıdır.

Her hareketimi izleyen ve tüm sözlerimi kaydeden polisten dolayı burada kimseyle konuşmadım. Çünkü başkalarına zarar vermek istemedim. Bu tutumumda haklıydım; çünkü Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ve Başbakan Demirel Kerkük'ü ziyaret ettiklerinde Kerkük'te hiçbir sıradan insanla konuşmalarına izin vermediler. Türkmence öğretilen okullardan birini ziyaret etmek istedim, sivil kıyafetli polisle birlikte okula vardık. 40 kişilik bir sınıfa girdik. Sınıfta 8-12 yaş arası öğrenciler vardı. Duvarda asılı olan karatahtada bir Türkmen dersi anlatımı var ama eski Osmanlı harfleriyle yazılmıştı o kadar duygulandım ki anlatamam. Hayatlarının baharında Türkmen dilinde okuyup yazan çocuklar buluyorum, o kadar mutlu oldum ki bir tanesini öptüm. Irak'ta milli varlığını sürdüren Irak Türkmenleri, Irak halkları ile Türk halkı arasındaki altın köprüdür. Onların kültürlerini, dillerini ve haklarını korumak lazım. Solcu bir gazeteci olduğum için onların Araplaştırılmasına demografik yapısının değiştirilmesine razı değilim." Aziz Nesin 1976'da Irak Türklerinin durumunu aktardığı eserinde Osmanlı sonrasında Irak Türklüğünün hayatta kalabilmesi için vermiş oldukları mücadelenin zorluklarını, Irak hükümetinin baskıcı politikasını tüm yönleriyle tarafsız bir düşünceyle kaleme almıştır. Özellikle Türkiye tarafından Irak'ta açılan Türk Kültür Merkezlerinin önemine vurgu yapmıştır.

Necat Kevseroğlu'nun çalışması yakın tarihe kadar seyyahların gözünden Irak Türkleri anlatılmıştır. Farklı milletlere mensup seyyahların farklı zaman dilimlerinde Irak'taki kadim Türk varlığından, kültüründen bahsetmeleri ve bu notların kayıt altına alınıp tek bir eserde birleşmesi bilim dünyası için kayda değer bir öneme sahiptir. Irak'taki Türk varlığıyla ilgili yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynaktır.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	"Büyük Biraderin İzinden Çin'in Teknolojik Takibi" başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.